

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

— 2-2020 —

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Б.Холматова	
Маънавий маданият тараққиётида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг ўзаро алоқадорлиги	167
А.Шарафиддинов	
XIX аср охири – XX аср бошларида Қўқон шаҳри аҳолиси ва унинг ўсиш динамикаси.....	170
Д.Алиязарова	
Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон ва Озарбайжон ўртасидаги гуманитар алоқалар	173
Ш.Мамадалиев	
Болалар ўртасида ҳуқуқбузарликлар олдини олиш бўйича совет ҳокимиятининг фаолияти (1917 – 1921).....	176
М.Мўминова, И.Якубов	
Кетрин Мансфилд ҳикояларидаги ёлғизлик	178
Н.Хошимова	
Ассоциацияларнинг фоносемантик тадқиқи	180
Н.Аббасова	
Тил ўргатиш жараёнида инглиз мақол ва маталларини ўқитиш муаммолари.....	183
Ш.Юсупова	
Ўзбек тилига хос асосий диний концептлар ҳақида	187
М.Курбанова, Д.Юсупова	
Замонавий инглиз тилида “to force” феълининг функционал-семантик ва парадигматик тавсифи.....	190
М.Ғофурова	
Инглиз тилида қўлланиладиган варваризмларнинг функционал – семантик хусусиятлари	193
М.Исломова	
Ҳаёт ҳақиқати ва аллегорик тасвир.....	197
С.Исроилова	
Ҳикоят (притча)нинг бадиий адабиётдаги ўрни.....	200
М.Мадазимова	
Чингиз Айтматов ижодида архетип образлар ва уларнинг функцияси.....	203
М.Ҳожиева	
Назира ва унинг мумтоз адабиёт тарихидаги ўрни.....	206
М.Ходжаева	
Тилнинг товуш тизимини тадқиқ қилишнинг назарий методологияси.....	208
М.Қаҳҳорова, Г.Астонова	
Замонавий дарсликларда ёзиш кўникмаларини ривожлантириш усуллари.....	211
Н.Ўринова, З.Жакбарова	
Талабаларда ижтимоий-маданий компетентликни шакллантиришнинг педагогик-психологик муаммолари	214
Д.Ҳайдарова	
Нофилологик олий ўқув юртлари талабаларининг чет тилида коммуникатив компетенциясини шакллантириш мазмуни.....	217
Ф.Мирзараҳимова	
Чет тилини ўқитишда ижтимоий-маданий воситалардан фойдаланишнинг айрим жиҳатлари.....	220
М.Қурбонова	
Ўқитувчиларни ўқитиш ва психологик таълимнинг устуворликлари	225
	ФАНИМИЗ ФИДОЙЛАРИ
УСТОЗЛАР САРДОРИ	227
МОҲИР ТАДҚИҚОТЧИ	231

УДК: 93/99+355+370

БОЛАЛАР ЎРТАСИДА ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ОЛДИНИ ОЛИШ БЎЙИЧА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ ФАОЛИЯТИ (1917 – 1921)

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОВЕТСКИХ ВЛАСТЕЙ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ ДЕТЕЙ (1917 - 1921 ГГ.)

ACTIVITIES OF THE SOVIET AUTHORITIES TO PREVENT CHILD OFFENSES (1917 - 1921)

Ш.Мамадалиев

Аннотация

Мақолада 1917 – 1921 йилларда совет ҳокимияти томонидан ота-онасидан ажралган болалар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича амалга оширилган айрим ишлар фактлар асосида ёритилган.

Аннотация

В статье работе, на основе фактов, освещена деятельность советской власти, направленная на профилактику правонарушений среди детей, лишенных родителей, осуществленная в 1917-1921 годах.

Annotation

This case highlights part of the work of the Soviet authorities to prevent the crimes committed by children separated from their parents in 1917-1921.

Таянч сўз ва иборалар: Россия империяси, болалар, кийим, болалар тарбияси, Фуқаролар уруши, профилактика, “Болалар уйи”, “Болалар милицияси”.

Ключевые слова и выражения: Российская империя, дети, одежда, воспитание детей, Гражданская война, профилактика, детский дом, детская милиция.

Keywords and expressions: Russian Empire, children, clothing, children upbringing, Civil War, Preventive Care, Children's Home, Children's Police.

Россия империяси ва унинг чекка ўлкаларидаги иқтисодий, ижтимоий-сиёсий аҳвол бир-биридан тубдан фарқ қилмас эди. Биринчи жаҳон уруши (1914-1918) Россия ва унинг ҳукмронлиги остидаги чекка ўлкаларни янада иқтисодий ботқоққа ҳамда сиёсий бошбошдоқликка келтириб қўйди. Чунки бу уруш жуда кўп оилаларни бир-биридан айиришга, чекка ўлкалар иқтисодиётига, қанчадан-қанчадан кишиларнинг қурбон бўлишига олиб келди. Натижада минглаб болалар ота-онасиз қолиб, назоратдан четда қолган эдилар. Ота-онасидан айрилган ва айни пайтда назоратдан четда қолган, бир бурда нонини, жулдур кийимини ўзи топишга, иссиқ-совуқларда оч-яланғоч юришга мажбур бўлган болалар бутун мамлакат бўйлаб кезиб юрарди. Амалда болалар тарбияси, уларнинг озиқ-овқат таъминоти, кийим-кечаги, бошпанаси “тақдир тақозоси”га қўйиб берилди. Натижада, “ўзинг учун ўл етим” ақидасига риоя қилиш қисматига дучор бўлган болалар бир бурда нон топиш йўлида ҳар қандай жиноятга бош суқиб кўришдан қайтмайдиган бўлиб қолдилар. Болалар жинояти борган сари кўпайиб борди. Чунки катта ёшдагилар урушда ва айримлар рўзғор ташвишига ўралиб, қолган маълум бир зиёлилар эса “инқилобий

ҳаракатлар” билан овора бўлиб, бу, амалда болалар масаласини янада долзарб муаммолардан бирига айлантириб боради.

1917 йил февраль инқилоби ва Октябрь давлат тўнтариши Россия ва унинг ўлкаларидаги ижтимоий-сиёсий, иқтисодий аҳволни янада мураккаблаштириб юборди. Жойларда катта ёшдагиларни “инқилобий ҳаракатлар” билан ва ҳокимият учун курашга фаол ўралашиб қолгани амалда болалар муаммосини янада долзарб тарзда кун тартибига қўя бошлади. Совет ҳокимияти олдида большевиклар қўлга киритган “инқилобий муваффақиятлар”ни мустаҳкамлаш йўлида янги, “замон руҳига мос” болаларни тарбиялашдек муҳим вазифа турарди. Чунки ўсиб келаётган авлодни “инқилобий руҳ”да тарбиялаш большевиклар ҳукумати олдидаги муҳим аҳамиятга молик вазифалар қаторига кирар эди. Айнан ўсиб келаётган болалар онгида “инқилобга содиқлик”ни шакллантириш учун улар янги ҳокимият “афзаллик”ларини кўриши, большевиклар ҳокимиятини сақлаб қолиш, ҳимоя қилиш ва керак бўлса шу мақсадда ўз жонини фидо қилишга тайёр бўлиши катта аҳамиятга молик вазифалар қаторида туради. Аммо октябрь тўнтариши амалда нафақат катта ёшдагилар, балки ўсиб келаётган болаларни ҳам сиёсий ҳокимиятни қўлга киритиш оқибатининг қурбонларига айлантириб

Ш.Мамадалиев – НамДУ, тарих кафедраси ўқитувчиси.

қўйди. Умуман олганда, ҳокимият учун кураш болаларнинг ҳам ўз ҳолига ташлаб қўйилишига, уларнинг оч-наҳор, бир бурда нон илинжида турли жойларда санғиб юришига олиб келди.

Болалар жиноятининг борган сари кўпайиб боришида катта ёшдагиларнинг ҳам “хизмати” етарли даражада бўлган. Чунки айнан катта ёшдагилар ўзларининг жиноят кўчаларига болаларни ҳам тортиб, уларни ўғрилиқ қилишга, йўлтўсарлик билан шуғулланишга ва бошқа ҳуқуқбузарликка ўргатар эдилар. Катта ёшдаги жиноятчиларни қамаш, кўп ҳолларда отиб ташлаш мумкин бўлган ҳолда, жиноятчилик йўлига кирган болаларни бу йўлдан қайтариш, мумкин қадар улардан совет ҳокимияти қурилиши, мустаҳкамланиши йўлида фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланар эди.

Россия империясида давом этаётган фуқаролар уруши ва чет давлатлар интервенцияси туфайли, тўлиқ бўлмаган маълумотга мувофиқ, 4 млн. Нафар атрофидаги болалар нафақат ўз ота-оналаридан айрилдилар, қўшимчасига бошпанасиз, назоратсиз ва озиқ-овқатсиз қолдилар. Совет ҳокимияти қаршисида назоратсиз қолган болаларни ўз қарамоғига олиб тарбиялашдек мураккаб вазифа кўндаланг бўлиб қолди [1,56].

1918 йили Совет ҳокимияти болалар ўртасида жиноятчилик профилактикасига қаратилган “Балоғат ёшига етмаган болаларни ҳимоя қилиш комиссияси”ни тузди ва бу комиссия зиммасига болаларни ҳар томондан қўриқлаш, уларнинг илм олиши, тарбияси ва совет руҳида тарбиялаш вазифаси юклатилди. Мазкур комиссия 1918 йили ташкил топганига қарамадан, унинг амалий фаолияти чет эл интервенцияси, Фуқаролар уруши йилларида анча суст бўлди. Бунинг сабаблари сирасига РСФСР адлия халқ комиссарлиги томонидан 1919 йил 12 декабрдаги балоғат ёшига етмаган болаларни ҳам жиний жавобгарликка тортиш ва озодликдан маҳрум қилиш бўйича рухсат берилганини киритиш мумкин. Шунингдек, болалар жиноятчилигининг олдини олиш борасида 1920 йили РСФСР халқ маорифи комиссарлиги қошида ташкил топган “Болаликни ҳимоя қилиш бўлими” ташкил қилинди. Ушбу бўлим таркибида қуйидагилар бор эди:

- болалар уйи;
- болаларни ҳуқуқий ҳимоя қилиш;
- балоғатга етмаганлар билан ишлаш

комиссияси;

- болалар милицияси (инспекцияси ҳам);
- болаларни қабул қилиш жойи (ҳибсга олиш жойи) [2,172].

Бундан ташқари, Совет ҳокимияти томонидан 1920 йил апрелида болаларни ҳуқуқий ҳимоя қилиш бўйича “Болалар милицияси” ташкил қилинди.

“Болалар милицияси”ни алоҳида ташкил қилишдан мақсад, балоғат ёшига етмаган болаларни катта ёшдаги ҳуқуқбузарларни қабул қилишга мўлжалланган милиция участкаларига юбормасдан алоҳида сақлаш эди. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, “Болалар милицияси” ўзини оқламади, ҳаттоки “Болалар уйи” ва қабул пунктларидаги айрим масъул шахсларнинг ўзлари томонидан тутиб келтирилган болаларни ўмариш йўлида кескин чоралар кўрилмас, болалар тарбияси мутлақо назоратсиз ва издан чиқиб кетиши аниқ бўлиб улгурган эди. Шунинг учун 1921 йилнинг январидан Бутунроссия марказий ижроия кўмитаси ҳузурда “Болалар ҳаётини яхшилаш комиссияси” тузилди ва унга раис этиб Бутунроссия фавқулодда комиссияси раҳбари Ф.Э.Дзержинский тайинланди. Фавқулодда комиссия аъзолари, яъни чекистлар “Болалар уй”лари, болалар боғчалари, болалар касалхоналари ва санаторийларини, қаровсиз ва назоратдан четда қолган болаларни ҳар томонлама ўрганишга киришдилар [2,186].

Юқоридаги каби амалга оширилган чоратadbирларга қарамадан, жойларда қаровсиз-назоратсиз болалар сони борган сари кўпайиб бораверди. Шунга қарамай, “Болалар уй”лари, интернатларга йилдан-йилга кўпроқ болалар жалб этилганлиги кўзга ташланади. Расмий маълумотларга кўра, РСФСРдаги “Болалар уй”ларида 1917 йили 30 минг нафар атрофида бола тарбияланган бўлса, 1918 йили уларнинг сони 75 минг, 1919 йили 125 минг, 1920 йили 400 минг, 1921 йили эса 540 минг нафарни ташкил қилган [3,47].

Юқоридаги статистик маълумотлардан кўриниб турибдики, қанчалик совет ҳукуматининг “социалистик тажриба” сиёсати болаларнинг ўз ота-оналаридан алоҳида бўлиб яшашига олиб келган.

Фуқаролар урушининг тугашига келганда, мамлакатда 1 млн. нафарга яқин бола ота-онасини йўқотган ва улар ўзлари учун оғир шароитда яшашига мажбур бўлганлар.

Адабиётлар:

1. Софинов П. Г. Очерки истории ВЧК (1917 – 1922 гг.). – М., Государственное издательство политической литературы, 1960.
2. Портнов В. П. ВЧК 1917 – 1922, – М.: “Юридическая литература”, 1987.
3. Расулов А. Н. Туркестон халқи бағрикенглиги. –Т.: “YANGI NASHR”, 2011.

(Тақризчи: М.Исомиддинов, тарих фанлари доктори, профессор).